

TÜRKMENLERDE SEMAH

Türkmenlerin geleneklerinde, dansın, şiirin, sazın, sözün, sohbetin önemli bir yeri vardır. Türkmenler, çeşitli günlerde semah düzenlerler. Düğünde, bayramda, adak için, doğumda, ölümden, konuklar onuruna ve başka vesilelerle... Sofraları çeşitli yemeklerle kurarlar. Sazlar çalar, türküler söylerler. Semah oynanır.

Bu tür toplantılara kadın erkek tüm köy halkı çağrılır. Böylesi toplu şölenler evlerde, bağda, bahçede yapıldığı gibi köy meydanında da düzenlenebilir.

Bir konuk şerefine verilen şöleni izleyelim:

Şölene tüm köy halkı davetlidir. Şölene gelen her hane, beraberinde bir sini dolusu yemek getirir. Toplantının yapılacağı yere hasırlar serilir, kilimler atılır, sofraya örtüleri yayılır. Yer minderleri döşenir. Bu tür sofralarda 100 – 150 kişi rahatlıkla oturur, yer içer.

Köy halkı, çağrının yapıldığı zamana uyarak, şölen evinde ya da yerinde yavaş yavaş toplanmaya başlar. Her gelen, beraberinde getirdiği yemekleri yer sofrası üzerine bırakır. Konuk onuruna verilen şölen, köylülerce ortaklaşa hazırlanır.

Şölene gelen konukları bir erkek karşılar, “hoş geldiniz,” der. Onlara, sofrada oturacakları yerleri gösterir.

Örneğin:

“Aşa, sen Ali’nin yanına otur. Yazgülü, sen de Veli’nin yanına geç. Fatma, sen Mustafa’nın yanındasın...”

Sohbeti sohbetine uygun düşenleri özenle seçer, sofraya yerleştirir. Bu işin yöneticisi, hatırı sayılan, sözü dinlenen, saygıdeğer bir kişidir. Çünkü sofraya düzenini ve sofranın uyumunu ancak böylesi yetenekleri olan bir kişi sağlayabilir. Saatlerce sürecek sohbetlerin, anlatılacak hikâyelerin, söylenecek şiirlerin, karşılıklı yapılacak taşlamaların, okunacak türkülerin, oynanacak semahların geleneklere uygun şekilde ve neşe içinde geçebilmesi, törenleri yönetenlerin bilgi ve ustalıklarına bağlıdır. Nitekim her köyün böylesi şölenleri ustalıkla yönetecek ‘üstat’ kişileri vardır.

Sofrayı ise, sofracıbaşı yönetir.

Elinde, beline bağlayacağı peştamalı vardır. Peştamalı üç kez belinde dolandırır. Sofrayı kusursuz yöneteceğine söz verir.

İşte bu ‘üstat’ kişi, herkesin ne kadar içeceğini ve ne kadar yiyeceğini bilir. Sofrayı ona göre yönetir. Meclisin sohbetini de dikkatle izler, herkesi yakından, ama belli etmeden izler.

Kocasını mecliste olmayan kadın semaha kalkmaz. Semaha daveti kadın, erkeğe yapar; ancak bu erkek, kadının kocası olamaz. Zaten kadın, sofrada kocasının yanına da oturtulmaz.

Avrupa’daki ‘davet’ sofraları gibidir buradaki düzenleme. Ama bir farkla: Onlar masalarda, köylülerimiz yer sofralarında otururlar; Avrupalılar sıkıcı bir ciddiyetle, köylülerimizse yürekten gelen bir içtenlikle yer içerler.

Türkmen törenlerinde herkes sofracıbaşı olamaz. Semah sofrası, kişilerin ‘ahenkli’ sohbetleriyle saatlerce sürer. Lokma, lokma yenir, yudum, yudum içilir. Yunus’tan, Karacaoğlan’dan şiirler okunur.

“Burcu, burcu kokar durur
Mut’un gülleri, gülleri
Bülbül gibi şakır durur
Yârin dilleri, dilleri.

Gurbet ele varmak gerek
Aşka gönül vermek gerek
Hele bir yol sormak gerek
İnce belleri, belleri.

Karacaoğlan yâri ünler
Acı tatlı geçti günler
Türkmen kızı diye inler
Sazın telleri telleri.”

Sofra, şiir ve edebiyat havasına bürünür. Hikâyeler anlatılır, hoşsohbet kişiler sofraya renk katarlar. Sesi güzel olanlar türküler söylerler. Sazlar çalar. Bazen herkes birlikte söyler, bir koro gibi:

“Bu dünya bir gelindir
Yeşil kızıl donanmış
Kişi, yeni geline
Bakar bakar doyamaz.”
(Yunus Emre)

Semah başlayacağı zaman kadın kalkar, erkeğin önüne gelir. Yere diz çöker. Niyaz alır, semaha davet eder onu.

Semah bir çift, iki çift, dört çift, altı çift, sekiz çift olarak oynanır. Eskiden köy meydanlarında kırk çiftin semah yaptığını söylerler.

Semah, dinsel inançla oynanan bir tür oyundur. Felsefesi vardır. Bu nedenle, semahı iyi bilmeyen yapamaz. Semah türküsünü sazlar çalar. Topluluk, türküleri koro halinde söyler.

Çiftler aynı anda, aynı ölçüler içinde hareket ederler. Çiftler, 40 da olsa, aynı anda aynı dönüşleri eş figürlerle yaparlar. Semahı izleyen yabancı bir kişi, onu vals’e benzetebilir.

Semah dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm çok ağırdır. Burada çiftlerin yalnız kolları bir sağa bir sola hareket eder. Çiftler, birbirlerinden iki metre kadar uzaklıkta karşılıklı dururlar.

Sol ayakları üzerine sağ ayaklarını koyarlar; dengelerini hiç bozmadan yere doğru eğilerek birbirlerini saygıyla selamlarlar.

Saz, ağır ağır semah havası çalar.

“Dön, dön şah boylum...”

Birinci bölüm insanın doğumuyla yirmi yaş arasındaki büyüme dönemini anlatmaktadır.

Birinci kısım biter, ikinci kısım başlar. Çiftler, birbirlerine doğru yaklaşır. Kadın saygıyla eğilerek iki elini erkeğin omuzları üzerine koyar. Kadınla erkek yavaşça, başlarını birbirine üç kez deydirecek niyazlaşırlar. Sonra bir sağ ellerinin küçük parmaklarıyla bir sol ellerinin küçük parmaklarıyla tutuşarak sağa sola dönmeye başlarlar.

İkinci kısımda oyun biraz hareketlenmiştir. Çiftler büyük bir uyum içindedirler. Vücutlar ile başlar diktir. Eşit hareketlerle oyun sürer.

İkinci kısım, insanın yirmi ile kırk yaş arasını dile getirir. İnsanoğlu, bu yaşlarda bastığı yeri bilmez; aşka sevgiye, üremeye en açık olduğu bir dönemdir bu.

Sonra üçüncü kısım başlar. Hareketler daha da hızlanır. Bu bölüm, insanın kırk ile altmış yaş arasını yansıtır. İnsanoğlunun canını, malını, ocağını, çoluğunu, çocuğunu, dostunu, ilmini ve irfanını en iyi değerlendirdiği dönemdir bu yaşlar.

Dans, saz, söz bir başka türlü anlam kazanır bu kısımda. Çünkü bu yaşlar olgunluk, verimlilik, ermişlik çağıdır.

Sonra, semahın dördüncü kısmına geçilir. Yerle gök birleşir. Dönülür, dönülür... Ayaklar yerden kesilir. Baş yukarı doğru uzanır, kollar açılır. ‘İlahi’ bir görünüm kazanır semah.

Arada fazladan bir erkek girer; yorulan erkeğin yerini alır. Böylece “kavalyeler” değişir.

Dördüncü bölüm, insanın altmış ile seksen yaş arasındaki zamanıdır. İnsan yerle gök arasında gider gelir.

İnsan ömrünü dörde bölmüşler, “Yaşam, seksek yaşına kadar değerlidir.” demişler. “Sekseninden sonraki hayat boşlukta yaşamaktır.”

Semah sona erer böylece. Çiftler sofraya gelirler, secde ederler. Sonra oturup sofraya karşı niyazlaşırlar, semahlarını kutlarlar, bade içerler. Sofrada sakin sakin, sohbetleri dinleyerek yorgunluklarını giderirler.

Yıllar önce böyle bir sofranın konuğu olmuş ve hayretler içinde kalmıştım. Uygarlık örneği olarak gösterdiğimiz batı ülkelerinin modern, “ileri” yaşantılarını yüzyıllardır bizim köylülerimiz uyguluyorlarmış meğer. Hem de büyük bir felsefeyle, inançla, soylulukla. Ayrıca, Avrupa’da kadının erkeği dansa davet ettiğini henüz duymamıştım.

İşte Anadolu’umuzda böylesi uygar gelenekler hâlâ var. Tabii zamanın akışı içinde Anadolu’nun tüm bölgelerindeki insanların gelenekleri görenekleri değişecektir. Bu doğaldır. Ama biz, bu değişim sırasında Anadolu insanımızla

nasıl ilgilenebiliyoruz? Onun yapısına uygun neler sunabiliyoruz? Eski gelenekleri araştırmak için ne yapıyoruz? Özetle, insanlarımızın yapısını öğrenmek için ne gibi çabalara girişiyoruz?

Tabii, böylesi binlerce yıllık gelenekleri atom çağında aynen sürdürmek istesek de olamaz. Ama halkımızın bünyesini – hem şimdi hem gelecek çağlarda – tanıyabilmek için bu tür etnografya araştırmaları yapmak da zorunludur.

Araştırmacı – Etnolog – Yazar
Sabiha Tansuğ

(Sanat Olayı Dergisi'nden Alınmıştır – Nisan 1981)

TÜRKMEN DÜĞÜNÜ

“Düğün bayrağı” evin çatısına dikilmiş dalgalanıyor.
Bir tutam çiçek, ayna, al, yeşil, sarı, mavi, pembe, mor, turuncu,
İpek krepler, gök kuşağı gibi uçuşuyor.
Gökyüzüne, güneşe, yıldızlara karşı duruyor.
Davulcu vuruyor davuluna tokmağını güm güm.
Yer gök inliyor, çevre köyler dinliyor.
Düğün evi dolmuş, taşıyor,
Küsler barışıyor. Düğün aşısı keşkek,
Nohutlu et, pilav, yaprak sarması, kızartma, kulak çorbası.
Baklava börek, birazda çörek, gelenek.
Düğün aşısı, bütün davetlilere gerek.
Odalara, sofralara, bahçelere, sofralar kurulur.
Aç, tok karınlar, doyurulur.
Kadın, erkek yan yana oturtulur.
Niyaz alınır, badeler yudumlanır.
Düğün kutlanır,
Kamber sazın tellerine vurmuş.
Türkmen çiftleri “samah” a durmuş
Gün ışımış, güneş doğmuş.
Öğleye doğru, gelin alayı hazır olmuş.
Önde, davul zurna, arkada delikanlılar.
Azıcık efemsi sarhoş, oyunları pek hoş.
Allı, morlu, başları sıra sıra altunlu.
At üzerinde kadınlar, gelini almaya hazırlar.
Al ata gelin biner.
Al duvaklı yüzü, koca evine döner.
Ana baba evinde kalır, “aşığı, kaşığı”
At üzerinde yol alır, gelir, koca kapısı açılır.
Taçlı yüksek başından pirinçler, şekerler, paralar, saçılır.
Yaşlı, genç çoluk, çocuk, herkes bereket, uğur diye yerden kapışırlar.
Kayınpeder toplum önüne gelince,
Sanki tanrıça Artemis örneği
Koyun, keçi, arı kovanı, bağ, bahçe, zeytinlik bağışlar.
Gelin memnun kalır, attan iner,
Eline, beline, diline sahip olma kemeri belinde,
Sürmesi gözünde, kınası avucunda, ekmeği koltuğunda,
Oturur, bir günlük gelin tahtına.
Dua edilir hep birlikte, gelinle güveyin bahtına.

17 Aralık 2001
Sabiha TANSUG